

MATERIÁLY

ŽIADOSŤ OBYVATEĽOV OBCE VYŠNÁ ŠUŇAVA O POVOLENIE POSVÄTIŤ NOVOPOSTAVENÝ KOSTOL FARÁROM Z LUČIVNEJ V ČASE TRVANIA CHOLEROVEJ EPIDÉMIE V ROKU 1831

Anton LIŠKA - Peter BORZA

Anton Liška
Krajský pamiatkový úrad Prešov
Hlavná 2928/115
080 01 Prešov
Slovenská republika
anton.liska@pamiatky.gov.sk
ORCID ID: 0000-0001-9349-1942

Peter Borza
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Filozofická fakulta
Katedra histórie
Moyzesova 9
040 01 Košice
Slovenská republika
peter.borza@upjs.sk
ORCID ID: 0000-0002-1447-3672

LIŠKA, Anton - BORZA, Peter. Request of the Inhabitants of the Village of Vyšná Šuňava for Permission to Consecrate the Newly Built Church to the Parish Priest from Lučivná during the Cholera Epidemic of 1831. In *Studia Historica Nitriensia*, 2022, vol. 26, no. 2, pp. 422-434, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2022.26.2.422-434.

The article deals with the analysis of a document from the summer of 1831, in which believers from the village of Vyšná Šuňava ask their bishop to allow them to use the church under construction during the duration of cholera. It deals with the reasons that led the local inhabitants to make such a request, and at the same time explains the historical context of its creation against the background of the ongoing cholera epidemic. In addition, it highlights the implementation of the national regulations introduced in the country in connection with this infectious disease in a specific locality, the village of Vyšná Šuňava, and the role they played in the writing of the application presented here. It also provides basic geographical, positional and biographical data on the important actors mentioned in the document under study from the time of its creation – the village of Vyšná Šuňava, where the church in question was located, and the Spiš settlement bishop Jozef Bélik, who was the addressee of the request. The paper has been compiled with the help of primary and secondary sources and specialized literature related to the topic and the period.

Kľúčové slová: biskup Jozef Bélik; cholerová epidémia 1831; obec Vyšná Šuňava; posviacka kostola; žiadosť;

Keywords: Bishop Jozef Bélik; Consecrated Church; Cholera Epidemic 1831; Village Vyšná Šuňava; Request;

Rok 1831 možno v rámci dejinného vývoja Uhorska označiť prívlastkom pandemický. Spôsobilo to nové, v európskom priestore dovtedy nepoznané ochorenie, známe ako cholera. V dôsledku tejto vysoko infekčnej choroby, ktorej šírenie sa nepodarilo zastaviť ani za pomoci zavádzania viacerých protipandemických opatrení¹ na celoštátnej či regionálnej úrovni zahynulo v krajine celkovo 237 641² ľudí. Cholera neovplyvnila iba úmrtnosť uhorského obyvateľstva, ale negatívnym spôsobom sa dotkla aj bežných stránok jeho života, akými bola starostlivosť o poľnohospodársku pôdu, lúky, lesy, pasienky a hospodárske zvieratá či konanie spoločenských udalostí ako trhy, jarmoky, púte a odpustové slávnosti. Okrem toho obmedzila slobodu pohybu a aktívnu účasť veriacich na bohoslužbách a krstných, svadobných a pohrebných obradoch. Práve na opatrenia, ktoré výraznou mierou eliminovali náboženský život veriacich, reagovalo uhorské obyvateľstvo obzvlášť citlivo, nakoľko Boha a jeho zázračnú silu, ktorú bolo možné podľa vtedajšej (ale i súčasnej vierouky) v plnosti čerpať iba v kostole, cez pristupovanie k sviatostiam (sväté prijímanie, pomazanie chorých), považovali za svoju poslednú (v prípade poddanského obyvateľstva zväčša i jedinu) možnosť záchranu pred smrťou. V takejto situácii sa v letných mesiacoch roku 1831 ocitli aj rímskokatolícki veriaci z obce Vyšná Šuňava, ktorých rozostavaný kostol nebol ešte posvätený (nebolo ho možné využívať na slúženie svätých omší ani iných liturgických obradov) a do chrámov v susedných obciach im bol z dôvodu zavedených protipandemických opatrení zamedzený prístup. Z uvedeného dôvodu sa prostredníctvom listu, datovaného na 19. október 1831, obrátili na vtedajšieho spišského sídelného biskupa so žiadosťou o povolenie požehnať ich novo postavený kostol prostredníctvom rímskokatolíckeho farára z Lučivnej, do jurisdikcie ktorého obec Vyšná Šuňava ako filiálka tamojšej farnosti patrila.³

¹ O zavádzaných protipandemických opatreniach v Uhorsku v čase cholerovej epidémie z roku 1831 bližšie pozri: LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (I.). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In *Dejiny – internetový časopis IHI FF PU v Prešove*, 2012, roč. 7, č. 1, s. 98-138; LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (II.). Preventívne proticholerové rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In *Dejiny – internetový časopis IHI FF PU v Prešove*, 2013, roč. 8, č. 1, s. 158-187.

² LINZBAUER, Xav. Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV.* Budaë, 1861, s. 490.

³ Štátny archív v Prešove – Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej ŠA Prešov – ŠPSA Levoča), fond (ďalej f.) Spišské biskupstvo (ďalej SB), rok (ďalej r.) 1831, signatúra číslo (ďalej sign. č.) 1015. *Oswiceny Welkomožný Pan Biskup!*

Geografické vymedzenie lokality a popis jej stavu v dobe vzniku dokumentu

Obec Vyšná Šuňava⁴ bola podľa dostupnej literatúry založená v priebehu 13. storočia. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1269. Ide o darovaciu listinu, prostredníctvom ktorej sa vlastníkom pozemkov, na ktorých sa nachádzala aj Vyšná Šuňava, stal Bohumír z Liptova.⁵ Z administratívno-správneho hľadiska patrila obec nepretržite od svojho vzniku do Liptovskej stolice (župy). Situovaná bola približne v strede jej východnej hranice, v juhozápadnej časti Popradskej kotliny, v povodí rieky Poprad, 30 km juhovýchodne od sídla slúžnovského okresu, ktorého bola súčasťou, situovaného v mestečku Liptovský Hrádok.⁶ V dobe vzniku skúmaného dokumentu (koniec prvej tretiny 19. stor.) sa v obci nachádzalo 68 rodinných domov, v ktorých žilo 489⁷ obyvateľov.⁸ Okrem toho tu boli aj dva cintoríny, tri kríže (jeden starobyľý s dreveným korpusom Krista, situovaný na cintoríne vybudovanom na lokalite „za Kovačom“ a dva nové s plechovými korpusmi Krista, z ktorých jeden bol situovaný na cintoríne, vybudovanom na lokalite „za Michalkom“ a druhý sa nachádzal na lokalite „na Rínku“) a jeden rozostavený rímskokatolícky kostol bez krypty. Škola, kalvária, verejná kaplnka ani fara sa v roku 1831 v obci nenachádzali.⁹ Všetci tunajší obyvatelia sa v sledovanom období hlásili ku rímskokatolíckemu vierovyznaniu.¹⁰

Predstavenie dokumentu

Samotný dokument tvorí hárok dobového papiera bez vodoznaku. Na jeho prvej strane sa nachádza samotný text v slovenskom jazyku (kodifikovaná bernolákovská slovenčina s prvkami lučivianskeho nárečia), podpisy richtára a prísažných a pečať obce¹¹ vyhotovená pomocou červeného vosku. Text žiadosti je vyhotove-

⁴ V súčasnosti už obec Vyšná Šuňava neexistuje, nakoľko dňa 1. januára 1974 došlo k jej zlúčeniu s obcou Nižná Šuňava. Spojením uvedených obcí vzniklo spoločné sídlo, nesúce názov Šuňava. SÜLE, Peter – ŠÜLE, Peter (eds.). *Encyklopédia miest a obcí Slovenska*. Banská Bystrica, 2005, s. 745.

⁵ KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. 3. časť. Bratislava, 1978, s. 320.

⁶ GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku*. Zväzok tretí, R – Ž. Bratislava, 1969, s. 438.

⁷ Podľa cirkevných štatistík, zachytených v historických schematizmoch Spišského biskupstva z rokov 1830 a 1832 žilo v obci v sledovanom období 529, resp. 515 obyvateľov. Podobne ako úradné štatistiky, aj cirkevné schematizmy evidujú v obci výlučne obyvateľov rímskokatolíckeho vierovyznania. *Schematismus venerabilis Cleri Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato M.DCCC.XXX. Leutschoviae*, 1830, s. 32; *Schematismus venerabilis Cleri Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato M.DCCCXXXII. Leutschoviae*, 1832, s. 32.

⁸ NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico – geographico – statisticae Hungariae, Partiumque eidem Adnexarum*. Budae, 1828, s. 191.

⁹ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, oddelenie (ďalej odd.) Kanonické vizitácie (ďalej KV), pododdelenie (ďalej podd.) Lučivná, kartón (ďalej k.) 4. *Visitatio Canonica Ecclesiae et Parochiae Lucivnensis die 15^a Mensis Mantii Anno 1832 peracta*, s. 31-33.

¹⁰ NAGY, Lodovicus. *Notitiae politico – geographico – statisticae Hungariae, Partiumque eidem Adnexarum*. Budae, 1828, s. 191.

¹¹ Pečať má oválny tvar o priemere cca 3 cm. Po obvode je lemovaná kruhopisom, ktorý je z oboch strán vymedzený jednoduchými plastickými linkami. V kruhopise sa nachádza

ný typom písma kurent a má úhladnú úpravu. Druhá strana hárku je prázdna. Dokument má rozmery 40,0 x 25,5 cm. Datovaný je na 19. október 1831. V súčasnosti je uložený vo fonde Spišské biskupstvo Štátneho archívu v Prešove – Špecializovaného pracoviska Spišského archívu v Levoči.

Dokument začína oslovením jeho adresáta, ktorým je „*Osvietený veľkomožný pán biskup*“. Obec Vyšná Šuňava v dobe vzniku skúmaného dokumentu patrila z cirkevno-správneho hľadiska do Spišského biskupstva (katedrálneho archidiaconátu, štiavnického dekanátu a starobylej farnosti Lučivná).¹² V roku 1831 spravoval Spišskú diecézu Jozef Bélik¹³ (Joseph Bélik), ktorý bol v poradí jej piatym sídelným biskupom.

Úvod dokumentu je venovaný popisu aktuálneho stavu, týkajúceho sa priebehu výstavby nového kostola¹⁴. Podľa uvedených informácií chceli tamojší veriaci

latinský majuskulný text s vročením nasledovného znenia: SIGILLUM POSSESS[IONIS] FELSO SONAVA • F • S • 1821 • (pečať dediny Vyšná Šuňava FS 1821). Slovo Sonava, písmená F, S a rok 1821 sú od seba vzájomne oddelené pomocou plastických bodiek v tvare polgúľ. V centrálnej časti pečate je zachytená scéna, znázorňujúca vzpriamene a strnulo stojacú postavu sv. Mikuláša biskupa, odetého v plášti s mitrou na hlave, berlou v ľavej a knihou a tromi jablkami v pravej ruke, na ktorého tvár dopadajú zľava lúče slnka a pri nohách ktorého (v ľavej časti scény) kľáčia (?) tri nad sebou umiestnené bytosti, vzpínajúce k biskupovi svoje ruky – pozn. autorov.

¹² Schematismus venerabilis Cleri Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato M.DCCC.XXX. Leutschoviae, 1830, s. 32; Schematismus venerabilis Cleri Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato M.DCCCXXXII. Leutschoviae, 1832, s. 32.

¹³ Jozef Bélik sa narodil 1. decembra 1757 v obci Dežerice (okr. Bánovce nad Bebravou). Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Ostrihome. V roku 1774 vstúpil do ostrihomského seminára, kde začal pracovať na svojom teologickom vzdelaní a kňazskej formácii. Štúdium filozofie absolvoval v Trnave, teológiu vyštudoval na Pázmaneu vo Viedni. Po úspešnom absolvovaní štúdiá bol v roku 1781 vo Viedni vysvätený za kňaza. V tom istom roku získal doktorát z katolíckej teológie. Jeho prvým pastoračným pôsobiskom sa stala farnosť Dubrovník, v ktorej zastával funkciu kaplána. V rokoch 1783 – 1784 pôsobil ako kaplán v Dvoranoch nad Žitavou. Od roku 1784 zastával funkciu prefekta, od roku 1787 profesora morálnej teológie a od roku 1790 vicerektora Generálneho seminára v Bratislave. Po zrušení generálnych seminárov v Uhorsku bol dňa 24. júla 1790 menovaný za farára v Žiharci, kde pôsobil až do roku 1809. Od roku 1808 zastával i funkciu dekana. Dňa 28. augusta 1809 bol menovaný za ostrihomského kanonika, od roku 1811 zastával úrad titulárneho monostorského opáta a funkciu rektora Generálneho seminára v Pešti. Dňa 10. augusta 1818 bol vymenovaný za tekovského archidiacona a 5. októbra 1820 aj za svätoštefanského prepošta a ostrihomského generálneho vikára. Od roku 1821 pôsobil ako námestník ostrihomského arcibiskupa a uhorského prímasa Alexandra Rudnaya. V marci 1823 bol menovaný za tituárneho biskupa phariského. Koncom októbra 1823 bol na základe rozhodnutia vtedajšieho pápeža Leva XII. inkarnovaný do Spišskej diecézy, kde od 24. novembra 1823 zastával úrad generálneho vikára. Biskupskú vysviacku prijal z rúk ostrihomského arcibiskupa a uhorského prímasa Alexandra Rudnaya dňa 2. mája 1824 v univerzitnom kostole v Budapešti. Do úradu spišského sídelného biskupa bol slávnostne inštalovaný v Spišskej Kapitule dňa 6. mája 1824. Zomrel 5. marca 1847 v Spišskej Kapitule. Pochovaný je v Jablonove. ZUBKO, Peter. Spišskí biskupi. Košice, 2008, s. 28-29; Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Zodp. red. J. Pašteka. Bratislava, 2000, s. 81, heslo Bélik Jozef.

¹⁴ Dôvod výstavby nového kostola vo Vyšnej Šuňave v skúmanom archívnom dokumente nie je uvedený. Pravdepodobne im už nestačil z kapacitných dôvodov, alebo sa

ukončiť prácu na tomto sakrálnom objekte v priebehu roku 1831, avšak z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov (chýbalo im 200 až 300 zlatých), a tiež kvôli tomu, že v Uhorsku vypukla cholera, ich dobrý „... úmysel sa s účinkom nespojil [...] a všetka práca a usilovnosť [...] sa úplne pozastavila.“ Kedy obyvatelia Vyšnej Šuňavy začali s výstavbou nového murovaného chrámu známe nie je. S určitosťou však možno povedať, že v septembri roku 1831 už bol užívania schopný.¹⁵ Podľa dnes už neexistujúceho nápisu, situovaného pôvodne na murovanom parapete emporu, však bola jeho výstavba definitívne ukončená až v priebehu roku 1832^{16,17}

nachádzal v zlom stavebno-technickom stave a miestni veriaci uprednostnili jeho asanáciu a výstavbu nového sakrálného objektu pred jeho obnovou. Druhú z uvedených možností nepriamo potvrdzuje zápis v kanonickej vizitácii rímskokatolíckej farnosti Lučivná z roku 1798, v ktorej sa okrem iného uvádza, že filiálny kostol sv. Mikuláša biskupa v obci Vyšná Šuňava sa na konci 18. storočia nachádzal vo veľmi úbohom stave. Podľa vizitátora bol tento stav spôsobený tým, že jeho svetský patrón – Študijný fond, dlhodobo neposkytoval finančné ani materiálne prostriedky na jeho údržbu a opravu. BEDNÁROVÁ, Marta et. al. Šuňava. Prešov, 2014, s. 190.

¹⁵ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, r. 1831, sign. č. 1015. Oswicený Welkomožný Pan Biskup!

¹⁶ Podľa kanonickej vizitácie farnosti Lučivná, vyhotovenej 15. marca 1832 spišským sídelným biskupom Jozefom Bélikom, bol kostol v čase jej realizácie stále nedokončený. V kostole sa nenachádzali žiadne relikvie svätých. Nebol tu ani Boží hrob, krstiteľnica a spovednica. Súčasťou kostola však bola veža vybudovaná z pevného materiálu, ktorá sa nachádzala v dobrom stave. Vo veži boli zavesené dva zvony – veľký, vážiaci 500 kg a malý, vážiaci 300 kg. Ďalší, najmenší zo zvonov, vážiaci iba 22 kg, bol zavesený (pravdepodobne v sanktusníku – pozn. autorov) nad svätýňou. Všetky tri zvony boli benedikované. Kto a kedy ich ulial známe nebolo. Z bohoslužobného a liturgického vybavenia sa v kostole na jar roku 1832 nachádzal jeden strieborný pozlátený kalich s paténou a lyžičkou z roku 1751, dva pacifikály (jeden nový pozlátený, druhý drevený), dve cibóriá, jedna nádoba na svätenú vodu, štyri malé zvončeky, dve sklenené ampulky (na vodu a víno – pozn. autorov), osem drevených svietnikov, štyri svietniky umiestnené pred svätostánkom, jeden obraz sv. Jozefa, dva nové červené procesiové zástavy, ktoré pre potreby miestneho chrámu daroval v roku 1826 sedliak z obce Vyšná Šuňava Michal Berony (Michael Berony), na ktorých bola vyobrazená Svätá Trojica, sv. Michal archanjel, sv. Juraj a sv. Matúš apoštol, dva ošúchané (opotrebované) procesiové zástavy vyrobené z vlny, zobrazujúce Svätú Trojicu, sv. Ondreja apoštola, sv. Juraja a Pannu Máriu držiacu Jezuliatko, päť ornátov (jeden zlatý, zdobený červeno-zelenými kvetmi, so striebornou sponou a všetkým príslušenstvom, zakúpený v roku 1825, jeden opotrebovaný červeno-biely s príslušenstvom, jeden čierny so zastaralým príslušenstvom, jeden červeno-zelený a jeden so zlatými rukávmi), dve alby, tri humerály, tri opasky, štyri korporály, deväť purifikatórií, štyri ručníky (manutergia), desať utierok na ruky (strophia), deväť oltárnych obrusov, dva superpelície, štyri šaty pre miništrantov, dva mažiare (mortaria), dva kňazské birety, tri poďušky pod Misál, jeden Rituál, tri Misály, z toho jeden „na odpočinku“ (derequiem), jeden pohrebný kríž, jeden ceremonialný kríž, jedna kniha evanjelií, tri kanvy a jedna cínová kalichová paténa (discum) na veľkú hostiu. ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, odd. KV, podd. Lučivná, k. 4. Visitatio Canonica Ecclesiae et Parochiae Lucivnensis die 15^a Mensis Martii Anno 1832 peracta, s. 31-32. Nový kostol prevzal patrocínium po starom (prvom), t. j. bol zasvätený sv. Mikulášovi biskupovi. Schematismus venerabilis Cleri Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato M.DCCCXXXII. Leutschoviae, 1832, s. 32.

¹⁷ Archív Pamiatkového úradu SR v Bratislave (ďalej Archív PÚ SR Bratislava), f. Zbierka základných výskumov (ďalej ZZV), inventárne číslo (ďalej inv. č.) Z 2190. Vyšná Šuňava. Rím. kat. kostol z roku 1832, s. 2.

Na základe komparácie máp prvého a druhého vojenského mapovania obce Vyšná Šuňava z rokov 1769¹⁸ a 1822¹⁹ s jej historickou katastrálnou mapou z roku 1869²⁰ možno konštatovať, že nový kostol²¹ bol vybudovaný približne v strede dediny, na tom istom mieste, kde stál jeho predchodca. Jedným z kľúčových dôvodov, prečo sa tunajším veriacich nepodarilo dokončiť výstavbu kostola v roku 1831, bola cholera. Tá prenikla do Uhorska v júni 1831 z poľskej Haliče.²² V Liptovskej župe, ktorej súčasťou bola aj obec Vyšná Šuňava, bol podľa dochovaných úradných záznamov prvý prípad tohto vysoko infekčného ochorenia zaznamenaný 25. júla 1831.²³ Celkovo sa tu cholerou nakazilo 12 494 ľudí, z ktorých sa 7 986 vyliečilo a 4 508 nákaze podľahlo. Posledný prípad tohto vysoko infekčného ochorenia bol na území Liptovskej župy zaznamenaný 15. januára 1832.²⁴ Zodpovedný za kontrolu a zavádzanie proticholerových opatrení na území celej Liptovskej župy (a tiež v Oravskej, Trenčianskej a Turčianskej župe a slobodnom kráľovskom meste Trenčín) bol kráľovský komorník a radca, barón Jozef Pongrác (Josephus Pongráz de Óvar et Sz. Miklós). Do funkcie kráľovského proticholerového komisára bol spolu s ďalšími 19 komisármi menovaný dňa 12. júla 1831

¹⁸ JANKÓ, Annamária – PORUBSKÁ, Bronislava. Vojenské mapovania na Slovensku 1769 – 1883. Bratislava, 2013, s. 35. Dostupné na internete: <<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/>>.

¹⁹ JANKÓ – PORUBSKÁ, Vojenské mapovania na Slovensku 1769 – 1883, s. 71.

²⁰ Ústredný archív geodézie a kartografie v Bratislave (ďalej ÚAGK Bratislava), f. Pôvodný katastrálny operát (ďalej PKO), sign. č. Sp 201. Vyšná Šuňava.

²¹ Z architektonického hľadiska išlo o jednoloďový sakrálny objekt západného obradu s rovným uzáverom presbytéria situovaným na východe, predstavanou vežou na západe a sakristiou pristavanou ku presbytériu zo severnej strany. Vybudovaný bol v klasicistickom slohu. Hlavný vstup do objektu bol situovaný na južnej strane lode a tvoril ho jednoduchý pravouhlý kamenný vstupný portál. Ďalšie exteriérové vstupy boli situované v podveží a v sakristii. Presvetlený bol prostredníctvom pravouhlých okenných otvorov s oblými uzávermi, situovanými na južnej a severnej strane lode a južnej strane svätyne a pravouhlým okenným otvorom, situovaným na severnej strane sakristie. Svätyňa bola zaklenutá jedným poľom českej placky s medziklenbovými pásmi dosadajúcimi na rímsové hlavice prístenných pilastrov. Loď od presbytéria oddeľoval víťazný oblúk polkruhového tvaru. Loď kostola bola zaklenutá dvoma poľami českej placky s medziklenbovými pásmi, dosadajúcimi na dvojicu pilastrov s rímsovými hlavicami na vťahnutých pilieroch. Sakristia bola zaklenutá jedným poľom prúskej klenby, podvežie jedným poľom valenej klenby. V severozápadnom nároží sakristie sa nachádzala schodisková chodba, sprístupňujúca kazateľnicu. Loď bola zastrešená sedlovou strechou, svätyňa sedlovou strechou prechádzajúcou v závere do valby, sakristia valbovou strechou, strecha veže nie je známa. Ako krytina bol na všetkých strechách kostola s najväčšou pravdepodobnosťou použitý drevený štiepaný šindeľ. Archív PÚ SR Bratislava, f. ZZV, inv. č. Z 2190. Vyšná Šuňava. Rím. kat. kostol z roku 1832, s. 2.

²² LIŠKA, Anton. Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii. Prešov, 2012, s. 18.

²³ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. Spišská župa (ďalej SŽ), odd. Kongregačné protokoly (ďalej KP), r. 1832, k. 629, inv. č. 1353, sign. č. 18. Sumarius Conceptus Jurisdictionum, et Locorum [...].

²⁴ LINZBAUER, Xav. Franciscus. Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV. Buda, 1861, s. 490.

prostřednictvím dekrétu č. 19 574.²⁵ Kedy a či vôbec cholera vypukla aj vo Vyšnej Šuňave známa nie je, nakoľko sa nedochovali ani matričné záznamy²⁶, ani úradný záznam s výpočtom nakazených, vyliečených a zomrelých a dátum prepuknutia prvého prípadu cholery v obci. Zo skúmaného dokumentu sa však dozvedáme, že minimálne do 19. septembra 1831, kedy došlo k jeho vyhotoveniu, v tunajšej obci neevidovali žiadnu osobu, ktorá by sa touto chorobou nakazila.²⁷ V susedných obciach Nižná Šuňava a Lučivná, ktoré spolu s Vyšnou Šuňavou tvorili spoločnú rímskokatolícku farnosť, boli podľa úradného záznamu, vyhotoveného dňa 13. októbra 1831 v Levoči assesorom Tabulárneho súdu Spišskej župy Eduardom Panschmidom (Phanschmid), prvé prípady cholery zaznamenané 8., resp. 19. septembra 1831. Z uvedeného záznamu sa ďalej dozvedáme, že v obci Nižná Šuňava sa v období od 8. septembra do 13. októbra 1831 choleroou nakazilo 42 tunajších obyvateľov, z ktorých 23 ochoreniu podľahlo, šesť sa na neho aktuálne liečilo a 13 sa z neho vyliečilo. V obci Lučivná sa týmto vysoko infekčných ochorením od prepuknutia nákazy v obci po vyhotovenie úradného záznamu nakazilo 34 obyvateľov, z ktorých 19 zomrelo, 10 sa aktuálne liečilo a piatim sa ho podarilo prekonať.²⁸ Podľa záznamov vedených v matrike zomrelých evanjelického cirkevného zboru v Batizovciach zomrelo v obci Lučivná v období od 10. septembra do 14. októbra 1831 v dôsledku tohto vysoko infekčného ochorenia 10 jej obyvateľov, hlásiacich sa ku evanjelickému vierovyznaniu.²⁹

V ďalšej časti skúmaný dokument spomína, že kým sa nezačala v Uhorsku šíriť cholera, tak rímskokatolícki veriaci z Vyšnej Šuňavy „... na služby božie do lučivjanského, nižnošuňavského i štrbského chrámu s radosťou sa ponáhľali...“, no od vypuknutia ochorenia už skoro dva mesiace nemohli chodiť „... nikde do spoločnosti okrem Nižnej Šuňavy...“, a preto taký dlhý čas „... žiadneho slova Božieho nepočuli a svätej omše sa nezúčastnili...“. Zamedzenie účasti veriacich z Vyšnej Šuňavy na svätých omšiach v susedných obciach s najväčšou pravdepodobnosťou pramenilo zo zavádzaných proticholeroých opatrení, obmedzujúcich ľudom slobodu pohybu a účasť na spoločenských podujatiach väčšieho rozsahu, vrátane účasti na svätých omšiach. V snahe zabrániť masovému rozširovaniu cholery medzi obyvateľstvom boli po vypuknutí cholerovej epidémie v Uhorsku prijímané ako prvé tie opatrenia, ktorých cieľom bolo zabrániť prenikaniu tohto vysoko infekčného ochorenia do nenakazených oblastí krajiny. V tejto súvislosti

²⁵ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, r. 1831, sign. č. 742. Consignatio Commissariorum Regiorum ddo. 12-ae Juli 1831. Nro. 19 574, circa reprimendum Cholerae morbum exmissorum.

²⁶ V štátnom archíve v Levoči sa dochovala iba jedna matrika zomrelých rímskokatolíckej farnosti Lučivná, ktorej súčasťou bola v roku 1831 aj filiálna obec Vyšná Šuňava. Vedená bola v rokoch 1762 – 1808. ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. Zbierka cirkevných matrik (ďalej ZCM). Matrika zomrelých r. kat. farnosti Lučivná z r. 1762 – 1791; Matrika zomrelých r. kat. farnosti Lučivná a fil. Nižná Šuňava a Vyšná Šuňava z r. 1762 – 1808.

²⁷ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, r. 1831, sign. č. 1015. Oswiceny Welkomožny Pan Biskup!

²⁸ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SŽ, odd. KP, r. 1831, k. 627, inv. č. 1349, sign. č. 1014. Conceptus Comitatus Scepusiensis Locorum [...].

²⁹ MV SR – ŠA Levoča, f. ZCM. Matrika krštených, sobášených a zomrelých ev. a.v. cirkevného zboru Bazizovce z r. 1822 – 1872, s. 496-502.

vznikali na hraniciach uhorských žúp kordonálne línie s kontumačnými stanicami, strážené vojskom, prípadne vartami zostavenými z miestnych obyvateľov.³⁰ Kordonálne línie s kontumačnými stanicami zabezpečovali kontrolu prichádzajúceho a odchádzajúceho tovaru, ľudí a korešpondencie. Rozmiestňované boli aj na dôležitých cestných spojeniach vo vnútri jednotlivých žúp. V prípade, že sa objavilo podozrenie na výskyt cholery v konkrétnej obci alebo meste, bol do takejto lokality okamžite povolaný proticholerový komisár spolu s lekárom. Ich úlohou bolo podozrenie preveriť a so svojimi poznatkami oboznámiť lekársku radu a vrchnosť príslušnej župy. Ak lekár s komisárom vyhodnotili, že v obci naozaj panuje cholera, zaviedli v takejto nakazenej obci potrebné proticholerové opatrenia. Jedným z prvých opatrení, ktoré komisári v nakazených obciach nariaďovali, bolo ich uzamknutie pomocou vart, zostavených z vojakov alebo miestnych obyvateľov. Várty boli umiestňované na začiatku a konci nakazených obcí a ich úlohou bolo brániť miestnym obyvateľom v kontakte s ľuďmi z blízkeho, ale aj vzdialenejšieho okolia a kontrolovať každého, kto by zo zamknutej obce chcel odísť, alebo do nej vstúpiť. Opustiť zamknutú obec mohla iba osoba, ktorá na to získala povolenie od proticholerového komisára. Aby komisár takéto povolenie udelil, musela sa dotyčná osoba najprv podrobiť prehliadke u lekára. Ak lekár uznal žiadateľa o takéto potvrdenie za zdravého, vystavil o tom vysvedčenie, na základe ktorého potom komisár udelil žiadateľovi povolenie na opustenie obce. Aby sa zabránilo miešaniu chorých ľudí so zdravými, bol počas trvania epidémie v obci vydaný zákaz navštevovať školy, krčmy, hostince, obchody s korením, pekárne, mäsiarske bitúnky a pod. „*Taktiež i kostoly a božie domy boli zapreté, a služba božia na uložené hodiny pri zamknutých dverách sa končila, začiatok, koniec, a časti jej (svätá omša a požehnanie) obyvateľom skrze zvon oznamované boli, všetky verejné procesie boli zakázané, a len s osobitným povolením politickej vrchnosti mohla sa podľa spôsobu okolostojičnosti s nezamknutými obyvateľmi počas veľkých sviatkov, služba božia, na slobodnom a širokom mieste končiť.*“³¹ Nakoľko z dochovaných matričných a úradných záznamov vieme, že cholera sa v septembri 1831 vyskytla tak v obci Nižná Šuňava ako aj v Lučivnej, je vysoko pravdepodobné, že tieto obce boli pre ľudí, ktorí v nich nebývali, uzavreté.

V druhej polovici skúmaného dokumentu veriaci z Vyšnej Šuňavy formulujú svoju prosbu, aby „... jeho osvietená milosť (spišský biskup – pozn. autorov) stá-nok v tomto kostole [...] k užívaniu nekroavenej obety svätej omše a iného božieho slova dopustiť a posvätiť skrze pastiera nášho milostivo ráčila...“. Ako ďalej z dokumentu vyplýva, posvätenie kostola žiadali tunajší obyvatelia od svojho biskupa preto, aby „... mohli v spoločenstve svätú omšu sláviť, Boha chváliť a pastvu pre spasenie duše

³⁰ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. Provincia XVI spišských miest (ďalej PSM), odd. KP, r. 1831, k. 640, inv. č. 411, sign. č. 1697. Poučení, podle kterého se zprávcové krajů a osad w tom případě chowati mají, kdyby východni úplawice (Cholera) chwistoblita, aneb jiná nákazlivá nemoc w blízkosti panowala, anebo i w jejich místě přebývání znikla.

³¹ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. PSM, odd. KP, r. 1831, k. 637, inv. č. 411, sign. č. 1252. Anweisung, für die politischen Commissäre, welche in den, von der orientalischen Brechrühr oder einer anderen ansteckenden pestartigen Krankheit befallen Ortschaften, die erforderlichen Geschäfte zu besorgen haben.

požívať a vyhľadávať, za odvrátenie ukrutnej choroby cholery a za iné Božské dary, aj za dlhé panovanie jeho osvietenosti sa modlíť.“ Ako svätiteľa navrhovali rímskokatolíckeho farára z Lučivnej, pod ktorého jurisdikciu ako filiálna obec patrili. Podľa *Kódexu kanonického práva*, ktorým sa v súčasnosti riadi rímskokatolícka cirkev, sa má každý nový kostol po jeho náležitom dokončení „... čím skôr posvätiť alebo požehnať pri zachovaní zákonov posvätenej liturgie. Kostoly, najmä katedrálne a farské, sa majú posvätiť slávnostným obradom.“ (CIC, kan. 1217, § 1-2) Z citovaného vyplývajú dve skutočnosti. Prvá, že kostol má byť posvätený až po jeho náležitom dokončení. Druhá, že *Kódex kanonického práva* explicitne nehovorí o tom, že posviacku novo postaveného alebo obnoveného kostola musí v západnej tradícii striktnie vykonávať iba biskup. Podľa starodávnej cirkevnej tradície, zaužívanej na území Uhorska, však táto právomoc prináležala primárne jemu. Ako hlavný hierarcha partikulárnej (miestnej) cirkvi ju však mohol delegovať aj na inú osobu. Rovnako tak mohol rozhodnúť (v situácii hodnej osobitného zreteľa) aj o dočasnom posvätení kostola pred tým, ako bol úplne dokončený. Spišskému biskupovi Jozefovi Bélikovi bola žiadosť veriacich z Vyšnej Šuňavy doručená spolu so sprievodným listom, datovaným na 19. október 1831, ktorý vyhotovil rímskokatolícky farár z Lučivnej Matej Nemešányi (Mathias Nemessányi). Ten v sprievodnom liste zhrnul požiadavky veriacich, opísal aktuálnu situáciu vo farnosti i filiálke a požiadal biskupa o možnosť posvätiť a na slávenie svätých omší využívať tunajší rozostavaný kostol.³² Spišský biskup reagoval na doručenú žiadosť listom, datovaným na 20. október 1831, v ktorom povolil vykonať dočasnú posviacku kostola a po jej uskutočnení aj využívať objekt na slávenie svätých omší, avšak výlučne iba po dobu trvania cholerovej epidémie. Posviacku kostola mal vykonať dekan štiavnického dekanátu a hranovnický farár Ján Nepomuk Habovský (Joannes Habovszky)³³. Bezprostredne po odznení epidémie bola do Vyšnej Šuňavy vyslaná biskupská delegácia, ktorá mala zistiť, v akom stave sa tamojší kostol nachádza. Na tvári miesta bolo zistené, že objekt je stále nedokončený. Na základe týchto skutočností bola začiatkom roku 1832 z úradnej moci vznešenej diecéznej rady Spišského biskupstva (*ex officio Dioecetano ad Excelsum Consilium*) v tomto objekte pozastavená možnosť konania svätých omší, a to až do doby, kým nebude riadne dokončený.³⁴

Záver dokumentu tvoria podpisy richtára a prisázných a úradná pečať obce Vyšná Šuňava.

³² ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, r. 1831, sign. č. 1015. Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul Domine Pater mihi Gratosissime!

³³ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, r. 1831, sign. č. 1015. Joani Habovszky, Dec. Par. Grenizensi.

³⁴ ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, odd. KV, podd. Lučivná, k. 4. Visitatio Canonica Ecclesiae et Parochiae Lucsvivnensis die 15^a Mensis Martii Anno 1832 peractva, s. 31.

Prepis dokumentu³⁵

Oswiceny Welkomožny Pan Biskup!
Paňe Paňe a Otče nam Milostiwý a Laskawý

Hlasili zme se sice, a O milostiwu poradu z nassu ponizenu Instantiu Oswicenost, a Welkomožnost Jeho prositi, strani nasseho Nowo budowaneho Kostela, žebi zme radi tohto roku s pomocu Bozsku, a zdowolenim Oswicenosti Jeho, wssetku Pracu roboty Murarskej ač prawe z Nejwiszej k: Milostiwěj Resolutii w Penizoch nedostawa skončit, slowem, calkom k dobremu cilu uwjest: kde mi radnej zme se k tomu podali, že dokut Nejwiszej Rady Kralowskej ostatna Resolutia newinde, že sami z Nassich Pracach nektere dwe aneb tristo Zlati nekde požičaním spusobem na Contract dwihneme, a Robotu Murarsku s prichistanimi Materialmi zo wsseckim pripravime, a Pre nasse obecne Nejwissiho Boha Chwaleni, a služeb Boszkich wikonawajice skončime: nicmene ale;

Ponewačš Umisel z Učinkem neni spojena, ale radnej pre Ukrutnost Nemoci Cholery řečenej, pretrhnuta, kde wssecka praca, a Usilowaný nasse calkom pozustalo. Mi zme sice dokut tak welmi Nemoc Holera rossirena nebila, na Sluzbi Bozske do Lucsiwjskeho Nižno-Sunyavskeho ano y Strbskeho Chramu s radostu pospichali, teraz ale juž dwa Mesice pominite, jak žadneho Slowa Božihó, a Omssy Swatej zme nečuli, čo nam jest to welice lito a jako zabiti biwame; dalej dokladajice, že mi posawad calkom w Nassej Obczy od tej tjassej a mordujicej Nemoci Cholery zotrimani, a skerz Nejwissiho Boha, a Wssechmohucnosti jeho zachraneni, a Zdrawi Zustawame, nikde do spoločenstwa jako do Nižnej Sunyawi nechodime, a preto bez Užitku chwali Bozskej Žijeme. Z ohledu a Pricini tejto, utekli zme se oporadu k jeho Milosty Nassemu Panu Fararowi prostredky predniesli a prosili, zdalissbi wec nebila možna žebi zme mohli sami do času Kratkeho w tom nassim nowo z Budowaním Kosteje Slowa a Službi Bozske Zdowolenim Oswicenosti Jeho zažiwat, a S. Mssy učastni bit, dokut Nemoc w Nižnej Sunyawe, a w jinom Susectwe neprestane, Pritom tež jestlibi Los Wssechmohuciho Boha y na nas padnul, a Nemoc Cholera Zaujala, hotowe y nas do Susetctwa bi nepripustili, a tak calkom bez poratuknu, a Wssetkej Bazni Božskej a poratku Duchowenstwa zahinut bi zme museli. Tu k Zemi na Kolena nasse K Jeho Oswicenosti Otcí, a Nassemu Nejwissimu Pastiri, a Panu padame, o Milosrdenstwy ponižene, wructne, a pokorne prosime, aby nam Jeho Oswicena Milost, stanek w tomto Kosteje nassim K užiwaniu Nekrwawej Obeti S. Mssi, a jineho Slowa Božihó dopustit, a Poswetit skerz Pastire nasseho Milostiwé račila: kde abi mi mohli w spoločenstwy S. Omssu slissat, Boha chwaliť, a Pastwu spaseny Dussi požiwat a wihledawat, Za odwtrateny Ukrutnej Nemocy Cholery, a za jine Dari Bozske, ano y za dluhe panowaný Oswicenosty Jeho sa modlit. Sa kdiž y podruhi krat z Nejwetssu prozbu a poniženostu za Wislisseny prozbi nassej Ku Nohnam Padame, a za pristup poswecený Kostela do Uspokojeneho, a budučeho skončena, Uctiwe, a srdečne prosime. Zustawame vo Wissnej Sunyawe Dne 19^{ho} S^{bra} 1831°.

Oswiceneho, a Welkomožneho -
Pana Pana Biskupa.

poniženi sluzebnicý, a podaný

Jano = Francsek Richtar

Jano = Handzus prisažný

pečať obce

Jano = Hlebovets prisažný

a Jmenom Czalej Obczy Vissno Sunyawy

³⁵ Prepis dokumentu vyhotovil Anton Liška.

Opisicenijski Wellkomodnijski Stan Wikup!
Pane Pane. a Otce nam Milostivij a Castaraj

Blazili zme se sice. a Omilostiviu poradu z tuisu ponizenu Justantiu Opisicenosť. a Mel-
tomonost Gede prvijli, strani nasseho Nome bucovaneho Hospeta. ze bi zme radi tofoto te-
ku spomocu Dvojku. a zedovolenu Opisicenosťi Geho. nissetku Pracu Roboty Murar, leg-
ac prame z Kevvissleg K. Milostivieg Resoluta v Dvojzod nedostama skencit, slovem.
callom tobremu. cilu urgest. tele mi radneg zme se tomu podali. ze obkat Kevvissleg
Kacij Kralovsleg ostatna Resolutia nezvime. ze sami z nassied Pracaod netizee dve
aneb tristo Blati netde pozicanim slusobem na Contract drozime. a Robotu Murar-
sku sprecipstanimi Materialni zo nassiedim pripravime. a Pre nasse obecne Kevvisslego
Dvoja Chmaleni. a sluzeb Dvojstiev milonavaqice skencime: nicmene ale;
Ponervacs Umiel gllcintem neni spogena. ale radneg pre Ukutnost Nemoci Cholery recenog
pretrhnuti. tele nassieda Praca. a lli tonamj nasse callom pozustalo. Mijme sice dobit tat-
nelmi Nemoc Cholera rozsvetra nebila. na Duzbi Dvojste do Lucivijanskeho Nizno-
Cunjavanskeho ano v Stobského Chramu Praco tu popicdali. teras ale guz obna Me-
sice pomijule gal Endneho Blona Dvojho. a Omisij Strateg zme neculi. co nam gest tove lice
lito agato zabiti biname. daleg dokladogive. ze mi pospravac callom v nassej obzry od teg
Dvojstiev. a Morogiceg Nemoci Cholery zozivimaj. a lliery Kevvisslego Dvoja. a Missetmahucnosťi
geho vadzavani. a Dvoraj Justarame. nitde do spolecensťiva galo do Nizneg Cunjavi de
necodovine. a preto bez Uzitiu Amali Dvojstiev Zygeme. Dobleu africini tegte. utekli zme se
oporadu Geho Milostij nassemu Stanu Justarovi prostredky prednesli aprojli. zedlissi nec
nebila mozna ze bi zme mahli sami ob casu kratkeho Mtom nassim nome zbudovanim chotke
Blona a Duzbi Dvojste zedovolenu Opisicenosťi Geho zazivat. a s Misset ucastni bit dobit
Nemoc v Nizneg Cunjavu. a myniom dušecime neprepane. Prvom vez ge. Mbi x o s Missetaha.
cijo Dvoja z na nas padnul. a Nemoc Cholera Jaugala. hotove z nad do Sulestava bi nenrivni-
pili. a tel callom bez poratanku. a Misseteg Dvojzi Dvojstiev aporathu Duchporrenstova zehnat
bizme museli. Tu zemi nakolena nasse Kevvigo Opisicenosťi Otci. a nassemu Kevvissleu
Castari. a Dvana padame. o Milostivostroj ponizene. Structne. a polovne prosime. aby nam Gede
Opisicena Milost. stanet ritomto Hospete nassim huzimaju Kevvmarveg Obeki s Misset. a zime.
ho Blona Dvojho dopustit. a posvetit. lliery Dastire nassego Milostivie Vacila. ze abe mi
modli missetensťij s Omisu slisat Dvoja edmalit. a Dastiru Dastiry Dussi pozivat a vizele-
nat. za odmrateny Ukutneg Nemoc Cholery. a za zime dari Dvojste. ano v zaduse panovany
Opisicenosťi Geho sa modlit. Co lliery z podruhi trat z lliemestju prozbu apozivensťu za
Misseteg prozbi nasseg ku Boham padame. a za pristup sobsvetecny Hospeta. do lli-
kogeneho. abuduceho skencena. Ucivno a svecene prosime. Dvastarame vo Nizneg Cunjavu
ane 19to 8 1831.

Opisiceneho. a Wellkomodneho -
Pana Pana Wikupa.

ponoveni slusobnicz apodany
Jano = Franesek Kestlar
Jano = Handzu Zvijozij
Jano = Hlebovek Zvijozij
a Imenom Kaley obzry Dvojho Cunjavu

Obř. 1. Źiadosť obyvatel'ov obce Vyšná Šuňava z 19. oktobra 1831.
(Zdroj: ŠA Prešov – ŠPSA Levoča, f. SB, r. 1831, sign. č. 1015. Foto: Anton Liška).

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

- Archív Pamiatkového úradu SR v Bratislave
 - fond Zbierka základných výskumov
- Štátny archív v Prešove – Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči
 - fond Provincia XIV spišských miest
 - fond Spišská župa
 - fond Spišské biskupstvo
 - fond Zbierka cirkevných matrík
- Ústredný archív geodézie a kartografie v Bratislave
 - fond Pôvodný katastrálny operát

Publikované pramene:

- LINZBAUER, Xav. Franciscus. Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Tomus III., Sectio IV. Budaë, 1861.
- NAGY, Lodovicus. Notitiae politico – geographico – statisticae Hungariae, partiumque eidem adnexarum. Budaë, 1828.
- Schematismus venerabilis Cleri Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato M.DCCC.XXX. Leutschoviae, 1830.
- Schematismus venerabilis Cleri Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato M.DCCCXXXII. Leutschoviae, 1832.

Monografie a zborníky ako celok:

- BEDNÁROVÁ, Marta et. al. Šuňava. Prešov, 2014.
- GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok tretí, R – Ž. Bratislava, 1969.
- JANKÓ, Annamária – PORUBSKÁ, Bronislava. Vojenské mapovania na Slovensku 1769 – 1883. Bratislava, 2013.
- KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 3. časť. Bratislava, 1978.
- Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Zodp. red. J. Pašteka. Bratislava, 2000.
- LIŠKA, Anton. Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii. Prešov, 2012.
- SŮLE, Peter – ŠŮLE, Peter (eds.). Encyklopédia miest a obcí Slovenska. Banská Bystrica, 2005.
- ZUBKO, Peter. Spišskí biskupi. Košice, 2008.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholerových obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (I.). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In Dejiny – internetový časopis IHI FF PU v Prešove, 2012, roč. 7, č. 1, s. 98-138.
- LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholerových obežníkov a brožúrok z roku 1830 – 1831 (II.). Preventívne proticholerové rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In Dejiny – internetový časopis IHI FF PU v Prešove, 2013, roč. 8, č. 1, s. 158-187.

Legislatíva:

Codex Iuris Canonici. Trnava, 2001, 893 s.

Internetové zdroje:

<<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/>>.

<<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/>>.

Počet slov: 5 217

Počet znakov (vrátane medzier): 35 957